

Julia Belter

Ekspansja turecka w Europie w XIV-XV wieku.

Zarys problematyki

O kres późnego średniowiecza obfitował w wiele konfliktów. Przede wszystkim był to czas dynamicznej ekspansji tureckiej, skierowanej ku Europie. Wojska, pozostające pod władzą bejów i sułtanów osmańskich, na przestrzeni XIV i XV w. budziły grozę wśród europejskich elit rządzących oraz ludności kontynentu. Organizowane przez chrześcijańskich władców krucjaty, skierowane przeciw Turkom, nie były w stanie złamać potęgi ich państwa, którego kampania podbojów prowadziła do wielu przeobrażeń politycznych i zmian terytorialnych.

Turcy Osmańscy byli potężną siłą polityczną, która doprowadziła do upadku Cesarstwa Bizantyjskiego. W połowie XV w. sułtan turecki Mehmed II zajął Konstantynopol, kładąc tym samym kres istnieniu tego, niegdyś wielkiego, mocarstwa. Wydarzenie to miało znaczenie epokowe, ponieważ uznawane jest w historiografii za koniec średniowiecza i początek nowożytności. Imperium Osmańskie, choćby z tego względu, zajmuje szczególne miejsce w historii. Było to państwo, które przez kilka stuleci stanowiło żywotne zagrożenie dla chrześcijańskiej Europy.

Wiek XIV

Pod koniec XIII w. na terenie Bliskiego Wschodu powstało małe państewko, założone przez beja Osmana I (ok. 1299 – ok. 1324). Tworzyło je jedno z tureckich plemion, które uzyskało niezależność w wyniku upadku państwa Turków Seldżuckich. Od imienia założyciela jego mieszkańców zaczęto nazywać Turkami osmańskimi. U podstaw ich ekspansji terytorialnej leżał fanatyzm religijny oraz chęć poprawienia warunków życia. Młode państwo islamskie, sprawnie zarządzane przez Osmana, stało się wkrótce dominującą siłą w politycznie rozbitym świecie muzułmańskim. Turcy osmańscy, widząc słabość polityczną Europy, liczyli na zdobycie łupów wojennych oraz powiększenie granic swego państwa kosztem krajów chrześcijańskich. Co więcej, ekspansja terytorialna była dla nich całkowicie uzasadniona, ponieważ – jak wierzyli – prowadzili ją w ramach „świętej wojny”, a więc w obronie islamu, zagrożonego przez inne wyznania.

Już na początku XIV w. Turcy, pod wodzą Osmana, skierowali swoje wojska w kierunku Bizancjum, które wydawało się dosyć łatwym łupem. Cesarstwo pogrążone było wówczas w kryzysie – szerzyło się bezprawie, łupiestwo i bandytyzm najemnych oddziałów, dochodziło do konfliktów dynastycznych i walk wewnętrznych. Bizancjum nigdy nie odbudowało swej potęgi po tym, jak łacinnicy złupili Konstantynopol w 1204 r., w trakcie IV krucjaty. Słabość Cesarstwa wykorzystali Turcy. W 1302 r. odnieśli zwycięstwo w bitwie na równinie Bafeus, dzięki któremu mogli uzyskać kontrolę nad Bitynią. Było to pierwsze ostrzeżenie dla Bizantyjczyków o pojawieniu się na Bliskim Wschodzie bardzo silnego przeciwnika. Turcy, odniósłszy zwycięstwo, zwrócili następnie swoje wojska w kierunku europejskich posiadłości Cesarstwa.

Kontynuatorem polityki Osmana był jego syn i następca, Orchan (ok. 1324-1362). Nowy władca skierował oddziały tureckie w stronę posiadłości bizantyjskich, odnosząc szereg sukcesów. W latach 30. XIV w. zdobył bowiem Prusę (1326 r.), którą – po przemianowaniu na Bursę – uczynił stolicą rodzącego się Imperium Osmańskiego, a następnie podbił Niceę (1331 r.) i Nikomedię

(1337 r.). Oczyszczył też wybrzeże Morza Marmara z posiadłości Cesarstwa, niebezpiecznie zbliżając się do Konstantynopola. Cesarz Andronik III Paleolog lekceważył jednak powagę sytuacji. Uważał, że państwo osmańskie nie stanowi dla Bizancjum większego zagrożenia.

Wykorzystując lekkomyślność cesarzy imperium wschodniorzymskiego, Turcy stopniowo posuwali się na zachód. Zdobywali nowe tereny kosztem posiadłości bizantyjskich, tym samym powiększając zasięg swojego państwa.

W 1354 r., syn Orchana – Sulejman, zajął Gallipoli. Była to pierwsza placówka w Europie opanowana przez Turków osmańskich i dogodny przyczółek dla dalszej ekspansji w kierunku Konstantynopola. Sukces ten umocnił ich w przekonaniu, że kampania podbojów była słuszna, a to ze względu na osobliwe okoliczności, które zaistniały bezpośrednio przed zajęciem półwyspu. W marcu 1354 r. Gallipoli nawiedziło potężne trzęsienie ziemi, za sprawą którego miejscowa ludność

masowo zaczęła tę krainę opuszczać. Turcy weszli więc tutaj bez problemu. Ich władca zaś sądził, że był to dar od Allaha, sprzyjającego zdobycwcom.

Właściwe podboje tureckie rozpoczęły się po śmierci Orchana, gdy władza przeszła w ręce znakomitego wodza, Murada I (1362-1389). Był on pierwszym władcą osmańskim, który zaczął używać tytułu sułtana. W czasie swojego panowania powiększył państwo tureckie m.in. o Trację.

Ryc. 1. Osman (ok. 1299 - ok. 1324)

Ryc. 2. Orchan (ok. 1324-1362)

Ryc. 3. Murad I (1362-1389)

W 1365 r. odniósł świetne zwycięstwo i podbił Adrianopol. Zdobyte miasto, przemianowane na Edirne, stało się wkrótce stolicą państwa osmańskiego. Centrum władzy przeniesiono więc na zachód, co ściśle wiązało się z planami dalszej ekspansji ku terenom europejskim.

Konstantynopol znalazł się w wielkim niebezpieczeństwie, ponieważ został otoczony przez posiadłości Turków. Wydawało się, że upadek Cesarstwa Wschodniorzymskiego był już tylko kwestią czasu, jednak Murad I nie zdecydował się na oblężenie jego stolicy. Konstantynopol był co prawda umiarkującym miastem, ale mimo wszystko nadal pełnił rolę stolicy Bizancjum. Jego upadek zaburzyłby porządek panujący w Europie. Sułtan turecki natomiast zdawał sobie sprawę, że w obliczu takiej katastrofy Cesarstwo nie będzie walczyło same, zaś z pomocą zaatakowanym chrześcijanom przybędą posiłki z Zachodu. Na taką walkę państwo Murada I nie było jeszcze przygotowane. W tej sytuacji sułtan realizował cele możliwe do spełnienia – swoją ekspansję skierował przeciwko rozbitej politycznie południowej Słowiańszczyźnie.

W XIV w. na Bałkanach dochodziło do licznych konfliktów. Państwa, które uzyskały niepodległość skutkiem rozkładu Cesarstwa Wschodniorzymskiego, zapoczątkowanego jeszcze przez IV krucjatę, starały się zdobyć hegemonię na tym obszarze. Do największego znaczenia doszła Bułgaria i Serbia. Państwa te jednak toczyły między sobą walki, co prowadziło do systematycznego ich osłabienia. Poza tym, problematyczna była również ich sytuacja wewnętrzna. Pierwsze z nich od jakiegoś już czasu było podzielone na dwa organizmy państwowe; drugie natomiast – po śmierci Stefana Duszana – pogrążyło się w kryzysie. Na terenie Serbii dochodziło odtąd do licznych sporów wewnętrznych.

Skonfliktowane strony wzywały przy tym na pomoc obce wojska, często tureckie, co przyspieszało w ten sposób pozyskiwanie przez nie kolejnych zdobyczy. Bałkany były politycznie rozbite, a zatem, gdy Turcy Osmańscy rozpoczęli ekspansję, nie było tam absolutnie żadnej siły, który mogłaby stawić skuteczny opór.

Pierwszym celem Turków stała się Bułgaria. Murad I upokorzył jednego z tamtejszych władców, który musiał uznać tureckie zwierzchnictwo. Prze-

Ryc. 4. Bajazyd I Błyskawica
(1389-1402)

ciwko agresji sułtana zbrojnie wystąpili władcy Serbii i Bośni, inicjując powstanie antytureckiej koalicji (w skład której weszła także Bułgaria, Węgry i Wołoszczyzna). W 1371 r. wojska osmańskie pod dowództwem Lala Şahin Paşy pokonały sprzymierzonych w bitwie nad Maricą. Wkrótce po tym cesarz wschodniorzymski stał się wasalem sułtana. Panowanie tureckie na Bałkanach zostało ugruntowane

w 1389 r., w wyniku bitwy na Kosowym Polu. Wówczas rozgromione zostały oddziały serbskie. Starcie na zawsze już utkwilo w pamięci południowych Słowian jako dzień wielkiej klęski. Serbowie zostali całkowicie rozbici, mimo że jeden z ich żołnierzy dostał się do obozu tureckiego i zdołał zabić Murada I.

Następnym sułtanem został syn Murada – Bajazyd I Błyskawica (1389-1402), który kontynuował agresywną politykę zagraniczną swych poprzedników. W wyniku kampanii z 1393 r. wcielił do imperium osmańskiego bułgarskie Carstwo Tyrnowskie. Odtąd niebezpieczeństwo tureckie stało się jasne dla wielu władców europejskich. Coraz głośniej zaczęto się domagać zorganizowania krucjaty, która ocaliłaby kontynent przed muzułmańskim najeźdźcą.

Ataki ze strony Turków nie były jednak jedynym problemem trapiącym wówczas Europę. Naturalnym inicjatorem wypraw krzyżowych było dotąd papieżstwo, które właśnie trapiły poważne problemy natury instytucjonalnej. Przyczyniła się do tego tzw. schizma zachodnia, która w Kościele rozpoczęła się jeszcze w latach 70. XIV w. W tej sytuacji chrześcijaństwo europejskie pozbawione zostało głównego organizatora ruchu krucjatowego. Wobec tego, z własną inicjatywą wystąpił król węgierski – Zygmunt Luksemburski, który ogłosił wyprawę krzyżową. Armia chrześcijańska szła po pewne zwycięstwo, jednak konflikty, które wybuchały w jej szeregach, uniemożliwiły skuteczną walkę z muzułmanami. W 1396 r. doszło do bitwy pod Nikopolis, która zakończyła się sukcesem Turków. Rzesze chrześcijan zostały wymordowane lub dostały się do niewoli tureckiej. Bajazyd I przyłączył do swego państwa Carstwo Widyńskie, stając się tym samym władcą praktycznie całej Bułgarii, jak również uzależnił od siebie Gospodarstwo Wołoskie. W Europie zapanowało przekonanie o niezwyciężonej armii sułtana. Następnym celem ekspansji Bajazyda I stał się Konstantynopol. Ruszył on ze swoim wojskiem w kierunku stolicy Bizancjum. Ponownie aktualna stała się wizja upadku Cesarstwa...

Wiek XV

Żywot Konstantynopola przedłużył Timur Chromy, który w tym okresie zdołał odbudować mongolską potęgę i zaatakował od wschodu państwo osmańskie, odnosząc szereg sukcesów. Sułtan zmuszony był wtedy wycofać swoje siły z Europy, a następnie ruszył przeciwko Mongołom. Do kluczowego starcia doszło w 1402 r. pod Ankarą. Bitwa zakończyła się całkowitą klęską sułtana, który trafił do mongolskiej niewoli. Dzięki temu Bizancjum zyskało kilkanaście lat spokoju.

Należy jednak zaznaczyć, że pod Ankarą potęga Turków została zachwiana, ale nie zlikwidowana. Przed Europejczykami zarysowała się szansa uderzenia na osłabionego wroga, jednak nie została wykorzystana. Bali się oni kolejnego starcia z Imperium Osmańskim, nawet gdy znajdowało się ono w kryzysie.

Wobec biernej postawy władców europejskich, Turcy stopniowo odbudowywali swoją siłę.

Potęę państwa tureckiego re-staurował sułtan Murad II (1421-1444 oraz 1446-1451). Armia Osmanów ponownie stała się śmiertelnym zagrożeniem dla chrześcijańskich władców. Podobnie, jak poprzednicy, skierował on swoje wojska na Bałkany. W pierwszej kolejności przywrócił władzę Turcji nad Serbią, która w początku XV w. zdołała

**Ryc. 5. Murad II
(1421-1444 oraz 1446-1451)**

się na krótko odrodzić. W Bizancjum natomiast panowało przekonanie, że jedynym ratunkiem dla Cesarstwa jest pomoc z Zachodu. Zagrożenie ze strony Turków osmańskich spowodowało, że cesarz Jan VIII Paleolog zdecydował się nawet na zawarcie unii Kościoła wschodniego z zachodnim. Uważał, że unia ułatwi pozyskanie dodatkowych oddziałów, niezbędnych do obrony Konstantynopola. Takie rozwiązanie zakończyłoby trwającą od 1054 r. wielką schizmę wschodnią. Zależało też na tym papieżowi, ponieważ dzięki unii odzyskałby zwierzchnictwo nad całym światem chrześcijańskim. Mając na uwadze interes swojego Cesarstwa, Jan VIII przybył w 1439 r. na sobór florencki. Papież Eugeniusz IV zatwierdził unię i obiecał zorganizowanie krucjaty przeciwko Turkom. Jedność Kościoła katolickiego i prawosławnego okazała się jednak iluzoryczna. Zbyt wiele już dzieliło oba Kościoły. Ludność grecka, od czasów krucjat prowadzonych przeciwko Turkom Seldżuckim, szczerze nienawidziła łacinników. Mieszkańcy Bizancjum woleli wręcz w swoim państwie zobaczyć turban sułtana niż papieską tiarę.

Mimo, że unia okazała się nietrwała, papież zdecydował się na zorganizowanie krucjaty antytureckiej. Na jej czele stanął król Polski i Węgier – Władysław

Ryc. 6. Mehmed II (1451-1481)

Władysław Jagiellończyk w czerwcu 1444 r. zawarł z Muradem II dziesięcioletni rozejm w Segedynie.

Na takie rozwiązanie nie godził się jednak papież, który wysłał swojego legata, Juliana Cesariniego, na Węgry. Niedoświadczony władca uległ jego namowom i w sierpniu tego roku zerwał porozumienie z sułtanem, po czym we wrześniu 1444 r. wznowił działania wojenne. Kampania, mimo początkowych sukcesów, zakończyła się jednak klęską pod Warną i śmiercią Władysława Jagiellończyka, zwanego od tej bitwy Warneńczykiem. Siły chrześcijańskie tylko dzięki działaniom Jana Hunyadego nie zostały całkowicie rozbite. W wyniku tureckiego zwycięstwa w Polsce zapanowało trzyletnie bezkrólewie, a Jagiellonowie utracili władzę na Węgrzech. Skutki klęski pod Warną odczuł także papież, ponieważ jego plany wyparcia Turków z Europy zostały pogrzebane.

Nowy etap podbojów tureckich datowany jest od 1451 r., gdy nowym sułtanem został Mehmed II, zwany Zdobywcą (1451-1481). Za swoje główne zadanie uznał podbój Konstantynopola. W 1453 r. przybył z potężną armią pod jego mury i rozpoczął oblężenie. Cesarz Konstantyn XI Dragazes wezwał na pomoc oddziały z Zachodu. Uzyskane wsparcie okazało się jednak tylko symboliczne. Do Konstantynopola przybyły mianowicie niewielkie oddziały Wenecjan

i Genuńczyków, które nie mogły niczego zmienić. Działania tureckie godziły w interesy handlowe tych dwóch republik kupieckich, dlatego zdecydowały się one wesprzeć Cesarstwo w walce. Społeczeństwo europejskie w dalszym ciągu śmiertelnie bało się starć z Turkami, ale także nie wierzyło, że Bizancjum może upaść. Ostatni cesarz wschodniorzymski oraz współkierujący obroną Genuńczyk – Giovanni Giustiniani Longo, byli w stanie przez dwa miesiące odpierać szturmy tureckie. Mehmed II w trakcie oblężenia miasta wykorzystał artylerię, która nieustannie ostrzeliwała mury Konstantynopola, wybudowane jeszcze przez Teodozjusza II. Piechota armii chrześcijańskiej nie miała szans w starciu z nowoczesnymi rozwiązaniami technicznymi, wprowadzonymi w tureckiej armii. Flota turecka z kolei okazała się silniejsza w starciu z okrętami genueńskimi, dzięki czemu sułtan przejął kontrolę na morzu. W ten sposób mieszkańcy Konstantynopola zostali odcięci od dostaw broni i żywności.

Dnia 29 maja 1453 r. przez mury miasta przedarł się oddział janczarów, a obrona Konstantynopola została złamana. Stolicę Cesarstwa zdobyto szturmem. Zgodnie z mahometańską tradycją najeźdźcy mieli prawo do trzydniowego rabunku miasta. Hagia Sophia, Kościół Mądrości Bożej, serce Kościoła wschodniego, przekształcono w meczet. Cesarstwo Wschodniorzymskie, po niemal jedenastu wiekach istnienia, zostało zlikwidowane. Konstantynopol, nazywany odtąd Stambułem, został nową stolicą państwa Osmanów.

Mehmed II kontynuował swoje podboje na terenie Europy. W latach 60. XV w. opanował Peloponez i Bośnię, a następnie Hercegowinę i Albanię. Jego władzę uznali hospodar wołoski i mołdawski. Sułtan zdołał również podporządkować władzy tureckiej Krym. Była to jednak dopiero zapowiedź dalszych konfliktów następnego stulecia...

Turcy swoje sukcesy zawdzięczali bardzo dobrze zorganizowanemu państwu i wojsku, które były całkowicie podporządkowane celom zdobywczym. O potęgę tureckiej armii stanowiła jej kawaleria i piechota. Kawaleria rekrutowała się z żołnierzy, wyposażonych przez sułtana w ziemię z obowiązkiem konnej

służby zbrojnej. W skład piechoty wchodził janczarzy. Byli to żołnierze, którzy w wieku chłopięcym trafili do tureckiej niewoli. W czasie jej trwania siłą narzucano im islam. Wychowywani byli w ślepych posłuszeństwie sułtanowi i fanatyzmie religijnym. Podczas zdobywania nowych terenów opornych okrutnie karano – zdarzały się rzezie ludności miejscowej, ale głównie sprzedawano niewolników na dalekie rynki. Ci, którzy dobrowolnie uznawali władzę sułtana, mogli żyć w spokoju pod jego panowaniem, ciesząc się tolerancją religijną. Innowiercy zamieszkujący dawne tereny Bizancjum, którzy własnowolnie poddali się Turkom, musieli płacić wyższe podatki niż wyznawcy islamu, jednakże – co ciekawe – były one niższe niż za czasów Cesarstwa. Cała ludność chrześcijańska została obłożona podatkiem państwowym (charadżem). Poczuciu strachu przed Turkami towarzyszyło uczucie bezpieczeństwa i porządku, jakie władza turecka zapewniała. Całkowicie kontrastowało to z sytuacją w Bizancjum, które permanentnie pogrążone było w chaosie i kryzysie. Po klęsce Turków pod Ankarą nie doszło do powstania przeciwko władzy sułtana, co daje dobre świadectwo tureckiej administracji.

Zakończenie

Działania prowadzone przez sułtanów z dynastii osmańskiej znacząco wpłynęły na bieg wydarzeń średniowiecznej Europy. Turecka ekspansja terytorialna, zapoczątkowana przez Osmana, rozwijała się w XIV i XV w. Potęga Osmanów sprawiła, że odżyła idea wypraw krzyżowych przeciwko muzułmanom. Tureckie podboje spowodowały pogłębienie kryzysu politycznego państw bałkańskich. Doszło też do chwilowego zjednoczenia Kościoła chrześcijańskiego. Zwycięstwa Turków przyczyniły się do osłabienia autorytetu dynastii Jagiellonów oraz fermentu politycznego na Węgrzech, gdzie rozpoczęły się walki o zdobycie tronu. Oddziały sułtana w połowie XV w. przyczyniły się do zaniku godności cesarza wschodniorzymskiego.

Upadek Konstantynopola stał się wydarzeniem epokowym. Dzień 29 maja 1453 r. uznawany jest za koniec epoki średniowiecza. Turcy położyli kres

państwu, które na mapie średniowiecznego świata istniało ponad tysiąc lat. Imperium osmańskie na przestrzeni dwóch wieków stało się potężną, niszczycielską siłą. Wojska tureckie, poza spowodowaniem ogromnych zniszczeń, przyczyniły się do rozwoju cywilizacji, bowiem dzięki ich działaniom doszło do zmiany techniki walki – ciężkozbrojna piechota uległa nowoczesnej artylerii. Konkludując, Imperium Osmańskie miało więc ogromny wpływ na dzieje późnośredniowiecznej Europy.

Ilustracje:

1. Osman (ok. 1299 - ok. 1324) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]
2. Orchan (ok. 1324-1362) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]
3. Murad I (1362-1389) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]
4. Bajazyd I Błyskawica (1389-1402) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]
5. Murad II (1421-1444 oraz 1446-1451) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]
6. Mehmed II (1451-1481) [źródło: Wikimedia Commons; dostęp: 16.04.2022 r.]

Wskazówki bibliograficzne:

- Colin I., *Imperium Osmańskie 1300-1650*, tłum. P. Zarawska, P. Wróbel, Kraków 2018.
- Faroghi S., *The Ottoman Empire. A Short History*, Princeton 2009.
- Finkel C., *Osman's dream. The story of the Ottoman Empire, 1300-1923*, New York 2005.
- Herrin J., *Bizancjum. Niezwykłe dziedzictwo średniowiecznego imperium*, Poznań 2009.

- *Historia powszechna*, t. 3, red. J. M. Żukow, Warszawa 1966.
- Howard D. A., *A History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2017.
- İnalçık H., *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, London 2000.
- Köprülü M. F., *The Origins of the Ottoman Empire*, Albany 1992.
- Kreiser K., *Der Osmanische Staat 1300-1922*, München 2008.
- Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2005.
- Michałowski R., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2009.
- Runciman S., *Upadek Konstantynopola 1453*, Warszawa 1968.
- Stathakopoulos D., *A Short History of the Byzantine Empire*, London 2014.
- *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. J. Shepard, Cambridge 2019.
- *The Oxford History of Byzantium*, ed. C. Mango, Oxford 2002.
- Zientara B., *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2002.
- Кулаковский Ю. А., *История Византии*, t. 1-3, Sankt-Petersburg 2003.
- Курбатов Г. Л., *История Византии (От античности к феодализму)*, Moskwa 1984.
- Петросян Ю. А., *Османская империя*, Moskwa 2012.
- Широкоград А., *Взлёт и падение Османской империи*, Moskwa 2012.